

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभिर्यज॑त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳसंस्त॒नूभिः॑। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥
ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभिर्यज॑त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳसंस्त॒नूभिः॑। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥
आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॑तोऽमु॒तः॑॥१॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्चा॑
रश्मि॒पत॑यः। मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भुव॑न॒सूव॑रीः।
पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सुत। म॒हाना॑ग्नीर्महामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः
स्वः॑। दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सुत॥२॥

अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रक्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रघ॑म्। अ॒पाघ्ना॑म॒प
चा॒वर्ति॑म्। अ॒पदे॒वीरि॑तो हि॒त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताꣳश्च। भुव॑नं
दे॒व॒सूव॑रीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॒षत॑।

शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॒ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डीका॒
सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑॥३॥—————[१]

स्मृ॒तिः प्र॒त्यक्ष॑मैति॒ह्यम्। अनु॑मानश्चतुष्टयम्। ए॒तैरा॑दित्य-
मण्ड॑लम्। स॒र्वैरे॒व वि॒धास्य॑ते। सूर्यो॑ म॒रीचि॑माद॒त्ते।
सर्व॑स्माद्भु॒वना॑दधि। तस्याः पा॒कवि॑शेषेण। स्मृ॒तं का॑ल-
वि॒शेष॑णम्। न॒दीव॒ प्रभ॑वात्का॒चित्। अ॒क्षय्या॑थ्स्यन्द॒ते
यथा॑॥४॥

तां नद्योऽभि॑ संमाय॒न्ति। सोरुः॑ सती॑ न नि॒वर्त॑ते। ए॒वं
ना॒नास॑मुत्था॒नाः। का॒लाः सं॒वत्सर॑श्च श्रि॒ताः। अणु॑शश्च
म॒हश्च॑। स॒र्वे स॒मव॑यत्रि॒तम्। स॒तैः स॒र्वैः सं॒मावि॑ष्टः। ऊ॒रुः
स॒न्न नि॒वर्त॑ते। अधि॑संवत्सरं वि॒द्यात्। तदे॒वं लक्ष॑णे॥५॥

अणु॑भिश्च म॒हद्भि॑श्च। स॒मारूढः॑ प्र॒दृश्य॑ते। सं॒वत्सरः॑
प्र॒त्यक्षे॑ण। ना॒धिस॑त्वं प्र॒दृश्य॑ते। प॒टरो॑ वि॒क्लिधः॑ पि॒ङ्गः।
ए॒तद्व॑रुणलक्ष॑णम्। यत्रै॒तदु॑प॒दृश्य॑ते। स॒हस्रं॑ तत्र॒ नीय॑ते।
ए॒क॑ हि शिरो ना॒ना मुखे॑। कृ॒त्स्नं तद॑तुलक्ष॑णम्॥६॥

उभय॑तः स॒प्तेन्द्रि॑या॒णि। ज॒ल्पितं॑ त्वे॒व दि॒ह्यते॑। शु॒क्लकृ॑ष्णे
सं॒वत्सर॑स्य। दक्षि॑णवा॒मयोः॑ पा॒र्श्वयोः॑। तस्यै॒षा भव॑ति। शु॒क्रं
तै अ॒न्यद्य॑ज॒तं तै अ॒न्यत्। वि॒षु॒रूपे॑ अ॒हनी॑ द्यौरि॒वासि॑। वि॒श्वा
हि मा॒या अ॒वसि॑ स्वधा॒वः। भ॒द्रा तै पू॑षन्नि॒ह रा॒तिर॑स्त्वि॒ति।
नात्र॑ भु॒वन॑म्। न पू॒षा। न प॒शवः॑। नाऽऽदि॑त्यः सं॒वत्सर॑
ए॒व प्र॒त्यक्षे॑ण प्रि॒यत॑मं वि॒द्यात्। ए॒तद्वै सं॒वत्सर॑स्य प्रि॒यत॑मम्॥

रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्त्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥ _____[२]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदः सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीः शृणोत्यलकः शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरऋतुना नुद्यमानः। विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूःश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासां रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीं सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि। आदित्यानां निबोधत। संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददताः सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तन्नाऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते।

ह्लादयते॑ ज्वल॑तश्चै॒व। शा॒म्यत॑श्चास्य॒ चक्षु॑षी। या वै प्रजा
भ्रं॑श्यन्ते। सं॒वत्स॑रात्ता भ्रं॑श्यन्ते। याः प्र॒ति॑तिष्ठन्ति।
सं॒वत्स॑रे ताः प्र॒ति॑तिष्ठन्ति। व॒र्षाभ्य॑ इत्य॒र्थः॥११॥—[३]

अक्षि॑दुःखोत्थि॑तस्यै॒व। वि॒प्रस॑न्ने क॒नीनि॑के। आङ्गे चाद्र॑णं
ना॒स्ति। ऋ॒भूणां॑ तन्नि॒बोध॑त। क॒नका॒भानि॑ वासा॒सि।
अ॒हता॑नि नि॒बोध॑त। अ॒न्नम॑श्रीत॒ मृज्मी॑त। अ॒हं वो
जी॒वन॑प्रदः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते। श॒रद्य॑त्रोप॒दृश्य॑ते॥१२॥

अभि॑धून्वन्तोऽभि॑घ्नन्त॒ इव॑। वा॒तव॑न्तो म॒रुद्ग॑णाः।
अ॒मुतो॑ जेतुमिषुमु॒खमि॑व। स॒न्नद्धाः॑ सह द॑दृशे॒ ह।
अ॒पध्व॑स्तैर्व॒स्तिव॑र्णैरि॒व। वि॒शि॒खासः॑ क॒पर्दि॑नः। अ॒क्रुद्ध॑स्य
यो॒त्स्य॑मा॒नस्य॑। क्रुद्ध॑स्यै॒व लोहि॑नी। हे॒मत॑श्चक्षु॑षी वि॒द्यात्।
अ॒क्ष्णयोः॑ क्षि॒प॒णो॒रिव॑॥१३॥

दुर्भि॑क्षं दे॒वलो॑केषु। म॒नूना॑मु॒दकं॑ गृ॒हे। ए॒ता वा॒चः प्र॑वदन्तीः।
वैद्यु॑तो॒ यान्ति॑ शै॒शिरीः॑। ता अ॒ग्निः प॑र्वम॒ना अ॒न्वैक्ष॑त। इ॒ह
जी॒वि॒काम॑प॒रिप॑श्यन्। तस्यै॒षा भ॑वति। इ॒हेह॑वः स्वत॒पसः॑।
म॒रुतः॑ सूर्य॒त्वचः॑। श॒र्म स॒प्रथा॑ आ॒वृणे॑॥१४॥—[४]

अ॒ति॒ता॒म्राणि॑ वासा॒सि। अ॒ष्टि॒व॒ज्जि॒शत॑घ्निं च। वि॒श्वे दे॒वा
वि॒प्र॒ह॒रन्ति॑। अ॒ग्नि॒जि॒ह्वा अ॒सश्च॑त। नै॒व दे॒वो न॑ म॒र्त्यः। न
रा॒जा व॑रु॒णो वि॒भुः। ना॒ग्निर्ने॒न्द्रो न॑ प॒वमा॑नः। मा॒तृक्क॑च्च॒न
वि॒द्यते॑। दि॒व्यस्यै॒का ध॑नु॒रार्तिः॑। पृ॒थि॒व्याम॑प॒रा श्रि॒ता॥१५॥

तस्ये॒न्द्रो व॑घ्निरू॒पेण॑। ध॒नु॒र्ज्या॑म॒च्छि॒न॒त्स्वय॑म्। तदि॒न्द्र॒धनु॑-

रित्युज्यम्। अ॒भ्रव॑र्णेषु चक्ष॑ते। एतदेव शं॒योर्बा॒र्हस्प॑त्यस्य।
 ए॒तद्रु॑द्रस्य ध॒नुः। रु॒द्रस्य॑ त्वेव ध॒नुरा॑र्त्तिः। शिर॒ उत्पि॑पेष। स
 प्र॒व॒र्ग्योऽभव॑त्। तस्मा॒द्यः सप्र॑व॒र्ग्येण॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑ते। रु॒द्रस्य॑
 स शिरः॒ प्रति॑दधाति। नैन॑ रु॒द्र आ॑रु॒को भ॑वति। य ए॒वं
 वेद॑॥१६॥ _____[५]

अ॒त्यूर्ध्वा॒क्षोऽति॑रश्चात्। शिशि॑रः प्र॒दृश्य॑ते। नैव रू॒पं
 न वा॒सा॒सि। न चक्षुः॑ प्र॒ति॒दृश्य॑ते। अ॒न्यो॒न्यं तु न॑
 हि॒स्नातः॑। स॒तस्त॑दे॒वल॑क्षणम्। लो॒हितोऽक्षि॑ण शार॒शीर्ष्णिः।
 सूर्य॑स्यो॒दय॑नं प्र॒ति। त्वं करो॑षि न्य॒ञ्जलि॑काम्। त्वं करो॑षि
 नि॒जानु॑काम्॥१७॥

नि॒जानु॑का मे॒ न्य॒ञ्जलि॑का। अमी वाचमुपा॑स॒तामि॒ति। तस्मै
 सर्व॑ ऋ॒तवो॑ नम॒न्ते। मर्या॑दाकर॒त्वात्प्र॑पुरो॒धाम्। ब्रा॒ह्मण॑
 आ॒प्नो॒ति। य ए॒वं वेद॑। स खलु सं॒वत्सर॑ ए॒तैः से॒नानी॑भिः
 स॒ह। इन्द्रा॑य सर्वा॒न्का॒मान॑भि॒व॒हति॑। स द्र॒प्सः। तस्यै॒षा
 भ॑वति॥१८॥

अ॒व॒द्र॒प्सो अ॑श्शु॒मती॑मतिष्ठत्। इ॒यानः॑ कृ॒ष्णो द॒शभिः॑
 स॒हस्रैः॑। आ॒व॒र्तमि॒न्द्रः श॒च्या ध॑म॒न्तम्। उप॑स्म॒हि
 तं नृ॑मणामथ॒द्रामि॑ति। एत॒यैवे॒न्द्रः स॒लावृ॑क्या स॒ह।
 अ॒सुरान् प॑रिवृ॒श्चति॑। पृथि॑व्य॒श्शु॒मती॑। ता॒म॒न्वव॑स्थितः
 सं॒वत्स॒रो दि॒वं च॑। नै॒वं वि॒दुषा॑ऽऽचा॒र्यान्ते॒वासि॑नौ।
 अ॒न्यो॒न्यस्मै॑ द्रु॒ह्या॒ताम्। यो द्रु॒ह्यति॑। भ्र॒श्यते॑ स्वं॒र्गालो॒कात्।

इत्यृतुमण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं
संनिर्वचनाः॥१९॥_____ [६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषीमान्
विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना
अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न
जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्।
इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त
साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे
कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति।
भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवनि। सप्त
शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्त्सप्त
सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न
हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्।
एकं चाजुहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति।
तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त
सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते
अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।

सप्तत्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो
नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः
सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति।
एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा
भवति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा
वज्रिन्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां
नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टौत
ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्।
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्।
सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥_____ [७]

क्वेदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। काहः केयं
देव रात्री। क्व मासा ऋतवः श्रिताः। अर्धमासां मुहूर्ताः।
निमेषास्त्रुटिभिः सह। क्वेमा आपो निविशन्ते। यदीतो
यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये
समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे
भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्।
येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य
वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे

दशस्ये॥२७॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दार्ध पृथिवीमभितो मयूखैः।
किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं पुरायणम्। एको
यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः।
अक्षरादीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेक-
मुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य पुरायणम्। पृच्छामि त्वा परं
मृत्युम्। अवमं मध्यमश्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्।
एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु
मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेव
संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति।
चतुमग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते
यमः। त्वं नस्तद्वहन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्दे-
शेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथा-
ऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा
जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं

जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो
भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा
भवति। आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्या रुहः॥३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति।
कश्यपः पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति
सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने
नयं सुपथां राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि
विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं
विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो
नर्यापाश्च। पङ्क्तिरोधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्।
एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः।
नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैका-
दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं
वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।
विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छामिति। न त्वकामं हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानुभ्राट्। अङ्गारिर्बम्भारिः।
हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्त्सूर्यवर्चाः।
कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च

देवां गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हि॒न॒स्ति। य ए॒वं वे॒द। गौरी मि॒माय स॒लिलानि॒
तक्ष॑ती। एक॑पदी द्वि॒पदी सा चतु॑ष्पदी। अ॒ष्टाप॑दी नव॑पदी
बभू॒वुषी॑। सह॒स्राक्ष॑रा परमे व्यो॑मन्निति। वाचो॑ वि॒शेष॑णम्।
अथ नि॒गद॑व्याख्या॒ताः। ताननु॑क्रमिष्या॒मः। व॒राह॑वः
स्वत॒पसः॥३७॥

विद्यु॑न्म॒हसो धू॑पयः। श्वाप॑यो गृ॒हमेधा॑श्चेत्येते। ये चेमे-
ऽशि॑मिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथि॒वीमभि॑वर्ष॒न्ति।
वृष्टि॑भिरिति। एत॒यैव वि॑भक्तिवि॒परी॑ताः। सप्त॒भिर्वा
तैरु॑दीरिताः। अमूँल्लो॒कानभि॑वर्ष॒न्ति। तेषा॑मेषा॒ भव॑न्ति।
स॒मान॒मेतदु॑दकम्॥३८॥

उ॒च्चैत्य॑व॒चाह॑भिः। भूमिं॑ पर्जन्या॒ जिन्व॑न्ति। दि॒वं
जिन्व॑न्त्यग्र॒य इति॑। यदक्ष॑रं भू॒तकृ॑तम्। वि॒श्वे दे॒वा
उ॒पास॑न्ते। म॒हर्षि॑मस्य गो॒प्तारम्। ज॒मद॑ग्निमकुर्वत।
ज॒मद॑ग्निरा॒प्याय॑ते। छ॒न्दोभि॑श्चतु॒रुत्त॑रैः। राज्ञः॒ सोम॑स्य
तृ॒प्तासः॥३९॥

ब्रह्म॑णा वी॒र्या॑वता। शि॒वा नः प्र॑दिशो दि॒शः। तच्छ्रुं
योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दै॒वीः
स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्।
शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। सोम॑पा (३) असोम॑पा
(३) इति नि॒गद॑व्याख्या॒ताः॥४०॥_____ [९]

स॒हस्र॑वृ॒दि॒यं भू॒मिः। प॒रं व्यो॑म स॒हस्र॑वृत्। अ॒श्विना॑
भु॒ज्यु॑नास॒त्या। वि॒श्वस्य॑ जग॒तस्प॑ती। जा॒या भू॒मिः
प॑ति॒व्यो॑म। मि॒थुन॑न्ता अ॒तुर्य॑थुः। पु॒त्रो बृ॒हस्प॑ती रु॒द्रः।
स॒रमा॑ इति॒ स्त्रीपु॑मम्। शु॒क्रं वा॑म॒न्यद्य॑ज॒तं वा॑म॒न्यत्।
वि॒षु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी द्यौ॑रि॒व स्थः॥४१॥

वि॒श्वा हि मा॒या अव॑थः स्वधावन्तौ। भ॒द्रा वा॑ पू॒षणा॑वि॒ह
रा॒तिर॑स्तु। वा॒सा॒त्यौ चि॒त्रौ जग॑तो नि॒धानौ॑। द्यावा॑भूमी च॒रथः॑
स॒५ सखा॑यौ। ताव॑श्विना॒ रा॒सभा॑श्वा॒ हव॑ मे। शु॒भस्प॑ती
आ॒गत॑ः सूर्य॑या स॒ह। त्यु॒ग्रो॒ह भु॒ज्युम॑श्वि॒नोद॑मे॒घे। र॒यिं
न कश्चि॑न्ममृ॒वां (२) अवा॑हाः। तमू॑हथु॒नो॒भिरा॑त्म॒न्वती॑भिः।
अ॒न्तरि॒क्षप्रु॒ङ्गिरपो॑दकाभिः॥४२॥

ति॒स्रः, क्षप॑स्त्रि॒हाति॑व्रज॒द्भिः। नास॑त्या भु॒ज्युमू॑हथुः
पत॑ङ्गैः। स॒मु॒द्रस्य॑ ध॒न्व॑न्ना॒र्द्रस्य॑ पा॒रे। त्रि॒भीरथैः॑ श॒तप॑द्भिः
ष॒ड॒श्वैः। स॒वि॒तारं॑ वि॒त॑न्वन्तम्। अ॒नु॒ब॒ध्राति॑ शा॒म्बरः॑।
आप॑पूर॒षम्बर॑श्चै॒व। स॒वि॒तारे॑प॒सोऽभव॑त्। त्य॑ः सु॒तृप्तं॑
वि॑दि॒त्वै॒व। ब॒हु॒सोम॑ गि॒रं व॑शी॥४३॥

अ॒न्वेति॑ तु॒ग्रो व॑क्रिया॒न्तम्। आय॑सू॒यान्थ॑सोम॑तृप्सुषु। स
स॒ङ्गाम॑स्तमो॑द्योऽत्यो॒तः। वा॒चो गाः पि॑पाति॒ तत्। स
त॒द्गोभिः॑ स्तवा॑ऽत्येत्य॒न्ये। र॒क्षसा॑न॒न्विता॑श्च॒ ये। अ॒न्वेति॑
परि॑वृ॒त्याऽस्तः॑। ए॒वमे॒तौ स्थो॑ अ॒श्विना॑। ते ए॒ते द्युः पृथि॑व्योः।

अह॑रह॑र्गर्भं॑ दधा॒थे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒थ्सो॑व॒होरा॒त्रे। पृथि॒व्या अहः॑। दि॒वो रा॒त्रिः।
ता अ॒वि॒सृष्टौ॑। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ।
अ॒ग्निश्चा॑ऽऽदि॒त्यश्च॑। रा॒त्रेर्व॒थ्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः।
अ॒होऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॑रु॒णः। ता अ॒वि॒सृष्टौ॑। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ
व॒थ्सौ। वृ॒त्रश्च॑ वैद्यु॒तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वैद्यु॑तं आदि॒त्यस्य॑। ता
अ॒वि॒सृष्टौ॑। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ॥४६॥

उ॒ष्मा च॑ नीहा॒रश्च॑। वृ॒त्रस्यो॒ष्मा। वैद्यु॑तस्य॑ नीहा॒रः। तौ तावे॒व
प्रति॑पद्येते। से॒यः रा॒त्री ग॒र्भिणी॑ पु॒त्रेण॒ संव॑सति। तस्या॒ वा
ए॒तदु॒ल्बण॑म्। यद्रा॒त्रौ र॒श्मयः॑। यथा॒ गोर्ग॒र्भिण्या॑ उ॒ल्बण॑म्।
ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्बण॑म्। प्र॒जयि॑ष्णुः प्र॒जया च॑ प॒शुभि॑श्च भ॒वति।
य ए॒वं वे॒द। ए॒तमु॒द्यन्त॑मपि॒यन्तं चे॒ति। आदि॒त्यः पु॒ण्यस्य॑
व॒थ्सः। अथ॑ प॒वि॒त्राङ्गि॑रसः॥४७॥ _____[१०]

प॒वि॒त्रं व॑न्तः प॒रि॒वाज॑मा॒स॒ते। पि॒त॑ेषां प्र॒त्नो अ॒भि॒रक्ष॑ति व्र॒तम्।
म॒हः सं॑मु॒द्रं व॑रु॒णस्ति॒रोद॑धे। धी॒रा इ॒च्छे॒कुर्ध॑रु॒णेष्वा॒रभ॑म्।
प॒वि॒त्रं ते॒ वि॒त॒तं ब्र॑ह्म॒णस्प॑तैः। प्र॒भु॒र्गात्रा॑णि प॒र्येषि॑वि॒श्वतः॑।
अ॒त॒प्त॒तनू॑र्न तदा॒मो अ॑श्रुते। शृ॒तास॑ इ॒द्वह॑न्त॒स्तथ्स॑मा॒शत॑।
ब्र॒ह्मा दे॒वाना॑म्। अ॒स॒तः स॒द्ये त॑त॒क्षुः॥४८॥

ऋष॑यः स॒प्तात्रि॑श्च॒ यत्। स॒र्वेऽत्र॑यो अ॒ंगस्त्य॑श्च। नक्ष॑त्रैः

शङ्कुतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य।
अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददंश्चे कुहचिद्विवेयुः।
अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
तथ्संवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तथ्संवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य
भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि।
अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं
तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यश्चा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम
मै॥५०॥

नपुंसकं पुमांश्च्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः।
यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षता। पशवो मम
भूतानि। अनूबन्धोऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे
पुंस आहुः। पश्यदक्ष्णवान्नविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स
इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानाथ्संवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्।
तमनङ्गुलिरावेयत्। अग्नीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असञ्चत्।
ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु
जनः श्रद्दध्यात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितं रुदितं
गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि
स्नेव विद्धि तत्। अतृष्यंस्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता

मे मिथू चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च
चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः
प्रत्यमुश्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असञ्चत। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि
प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तथ्सम्भवंस्य व्रतम्।
आतमग्रे रथं तिष्ठ। एकांशमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्।
वातध्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सञ्जति। यच्छ्वेतान् रोहितांश्चाग्नेः। रथे
युक्ताऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये
विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च। नियुद्धिर्वायविह
ता विमुञ्च॥५५॥ [११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमाऽऽधम सन्धम। आदित्ये
चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमार्धेहि यः पुमान्। इतः सिक्तं
सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य
एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च
दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः।
मा त्वा केचिन्त्रियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि।
मा मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा
केचिन्त्रियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च
महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नेः। इन्द्राऽऽयाहि
सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः।
संवत्सरो विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तवा। सुब्रह्मण्योः
सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ
मेधातिथेः। मेष वृषणश्वस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण।
अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वाससो-
ऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः।
ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः
पराङ्गताः॥५९॥

उक्तः स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च।
विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति
तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः
प्रतीच्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति।
वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेव
विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण
आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥_____ [१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयौनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद
न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयौन्यष्टपुत्रम्।
अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न

चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममूं
दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं
महीमू षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता
स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः।
अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये
जातास्तन्वः परि। देवां (२) उपप्रैत्सप्तभिः॥६२॥

परा मार्ताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूव्यं
युगम्। प्रजायै मृत्यवे तत्। परा मार्ताण्डमाभरदितिं।
ताननुक्रमिष्यामः। मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा च।
अ२शश्च भगेश्च। इन्द्रश्च विवस्वा३श्चेत्येते। हिरण्यगर्भो
ह२सः शुचिषत्। ब्रह्मजज्ञानं तदित्पदमिति। गर्भः
प्राजापत्यः। अथ पुरुषः सप्त पुरुषः॥६३॥

[यथास्थानं गर्भिण्यः]_____ [१३]

योऽसौ तपन्नुदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा
मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदंगाः। असौ
योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायास्तमेति। मा मे
प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायास्तङ्गाः। असौ
य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति॥६४॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापूरिष्ठाः।

असौ योऽप॒क्षीय॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑क्षेष्टाः। अ॒मूनि॒
नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति चो॒त्स॑र्पन्ति
च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत्
मो॒त्स॑पत्॥६५॥

इ॒मे मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति
चो॒त्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑
प्रा॒णैरप॑प्रसृपत् मो॒त्स॑पत्। इ॒म ऋ॒तवः॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑
प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति चो॒त्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्।
मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत् मो॒त्स॑पत्। अ॒य॒९ सं॒वत्स॑रः। सर्वे॑षां
भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति चो॒त्स॑र्पति च॥६६॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मो॒त्स॑प॒।
इ॒दम॑हः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति चो॒त्स॑र्पति च। मा मे॑
प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मो॒त्स॑प॒। इ॒य॒९
रा॒त्रिः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति चो॒त्स॑र्पति च। मा मे॑
प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मो॒त्स॑प॒। ॐ
भूर्भुवः॑ स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुन॑९ री॒द्वम्॥६७॥[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपु॑रुष॒स्य। वसू॑नामादित्यानां॑ स्थाने
स्वतेज॑सा भा॒नि। रु॒द्राणा॑मादित्यानां॑ स्थाने स्वतेज॑सा

भा॒नि। आ॒दि॒त्याना॒मादि॒त्याना॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
 स॒ताऽ स॒त्याना॒म्। आ॒दि॒त्याना॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
 अ॒भिधू॑न्वता॒मभिघ्न॑ताम्। वा॒तव॑तां म॒रुता॒म्। आ॒दि॒त्याना॑ऽ
 स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ऋ॒भूणा॒मादि॒त्याना॑ऽ स्था॒ने
 स्व॒तेज॑सा भा॒नि। वि॒श्वेषा॑ दे॒वाना॒म्। आ॒दि॒त्याना॑ऽ स्था॒ने
 स्व॒तेज॑सा भा॒नि। सं॒वत्स॑रस्य स॒वितुः॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ स्था॒ने
 स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुवः॒ स्वः॑। र॒श्मयो॑ वो मि॒थुनं॑ मा
 नो मि॒थुन॑ः री॒द्वम्॥६८॥_____ [१५]

आ॒रोग॑स्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। भ्रा॒जस्य॑ स्था॒ने
 स्व॒तेज॑सा भा॒नि। प॒टरस्य॑ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
 प॒तङ्ग॑स्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। स्व॒र्णर॑स्य स्था॒ने
 स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ज्यो॒तिषी॑म॒तस्य॑ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
 वि॒भास॑स्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। क॒श्यप॑स्य स्था॒ने
 स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुवः॒ स्वः॑। आ॒पो वो मि॒थुनं॑ मा नो
 मि॒थुन॑ः री॒द्वम्॥६९॥_____ [१६]

अथ वा॒योरे॒काद॑शपु॒रुष॑स्यै॒काद॑शस्त्रीक॒स्य। प्र॒भ्राज॑माना॒नाऽ
 रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। व्य॒वदा॑ताना॒नाऽ रु॒द्राणा॑ऽ
 स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। वा॒सुकि॑वैद्यु॒ताना॑ऽ रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने
 स्व॒तेज॑सा भा॒नि। र॒जता॑ना॒नाऽ रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा
 भा॒नि। प॒रुषा॑णा॒नाऽ रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
 श्या॒माना॑ऽ रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। क॒पिला॑ना॒नाऽ
 रु॒द्राणा॑ऽ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। अ॒तिलो॑हि॒ताना॑ऽ

रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७१॥[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य

स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं
मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७२॥_____ [१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
यस्मिन्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥ [१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो
वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः
पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्।
त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्टादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति।
आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि।
चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने।
एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि
देवाः॥७४॥_____ [२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च
सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः।
मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे
सुत। महानाम्रीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा
रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम। अपाघ्नमपंचावर्तिम।

अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताः५श्च। भुवनं देवसूवरीः।
आदित्यानदितिं देवीम्। योनिर्नोर्ध्वमुदीषत॥७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा
हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु।
दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम
सन्दृशि॥७७॥ _____[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।
चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।
य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
अग्निर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं
वेद॥७८॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान्
भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान्
भवति। वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो
वायोरायतनं वेद। आयतनवान् भवति॥७९॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं
वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै

तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत
आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत
आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं
वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्।
आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान्
भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान्
भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो
नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै
नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा
अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं
वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्।
आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्।
आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्याऽऽयतनं वेद।
आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्।
आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां
वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाभ्यनूक्ता। अपा९

रसमुदयः सन्। सूर्ये शुक्रः समाभूतम्। अपाः रसस्य यो
रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपाः रसः।
तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभूताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा।
अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सः स्तीर्य। तस्मिन्वि-
हायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं
चीयते। असौ भुवनेऽप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता
अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे
चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा
आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः।
संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्मं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती।

तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा
 अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥—[२२]
 आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे
 समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं
 सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा
 वंदति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे
 समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो
 मनीषेति। उपैनुन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं
 वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य
 यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय
 उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो
 रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्।
 मम वैत्वङ्मांसम्। समभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्।
 स सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्।
 तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वं समभूः। त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स
 इत आदायाऽऽपः॥९३॥

अञ्जलिना पुरस्तादुपादधात्। एवा ह्येवेति। तत आदित्य

उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत
उपादधात्। एवा ह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा
दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि
वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत
उपादधात्। एवा हीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची
दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्। एवा हि पूषन्निति।
ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति।
ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा
दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि
पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्गो हि ते
समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्वृहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अज्यो वा इदं
समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं
सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव
तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्।
तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः
प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य।

आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमात्वा।
सर्वमवरुद्धं। तदेवानुप्रविशति। य एवं वेद॥१८॥—[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि।
मेघो विद्युत्। स्तनयिबुवृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति
वर्षा गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या
आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो
ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै
तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति।
तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः
पश्चादुपदधाति। प्रतीष्टिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतीतिष्ठति।
वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्वृतीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य
उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतीतिष्ठति।
पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्व्याः। अमुष्यामेव प्रतीतिष्ठति। दिक्षूपदधाति।
दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते।
यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो

वा॒त॒र॒श॒ना ऋ॒ष॒योऽचि॒न्वन्। तस्मा॑दा॒रु॒णके॒तुकः॥१०२॥

तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। के॒तवो॑ अ॒रु॒णास॑श्च। ऋ॒ष॒यो वा॒त॒र॒श॒नाः।
प्र॒ति॒ष्ठा५ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॑मि॒ति।
श॒तश॑श्चै॒व स॒हस्र॑शश्च॒ प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नु॒ते। य
उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०३॥

[२४]

जा॒नु॒द॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयति। अ॒पा५ सं॒र्व॒त्वाय॑।
पु॒ष्कर॑प॒र्ण५ रु॒क्मं पु॑रु॒षमि॒त्युप॑दधाति। तपो॑ वै पु॒ष्कर॑प॒र्णम्।
स॒त्य५ रु॒क्मः। अ॒मृतं॑ पु॒रुषः॑। ए॒ताव॑द्वा वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्।
याव॑दे॒वास्ति॑॥१०४॥

तद॒व॒रु॒न्धे। कूर्म॑मुप॑दधाति। अ॒पामे॒व मे॒धम॑व॒रु॒न्धे। अथो॑
स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै। आप॑मा॒पाम॑पः सर्वाः॑। अ॒स्मा॒-
द॒स्मादि॑तोऽमु॒तः। अ॒ग्निर्वा॑युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒र्द्धिया॑
इति॑। वा॒य्वश्चा॑ रश्मि॒पत॑यः। लो॒कं पृ॑णच्छि॒द्रं पृ॑ण॥१०५॥

यास्ति॒स्रः प॑रम॒जाः। इन्द्र॑घो॒षा वो॒ वसु॑भिरे॒वाह्ये॑वेति॑। प॒ञ्च॒-
चि॒त॒य॒ उप॑दधाति। पा॒ङ्गोऽग्निः॑। यावा॑ने॒वाग्निः॑। तं चि॑नु॒ते।
लो॒कं पृ॑णया द्वितीया॒मुप॑दधाति। प॒ञ्च प॒दा वै वि॑राट्। तस्या॒-
वा इ॒यं पादः॑। अ॒न्तरि॑क्षं पादः॑। द्यौः पादः॑। दि॒शः पादः॑।
प॒रोर॑जाः पादः॑। वि॒राज्ये॒व प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नु॒ते।
य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०६॥

[२५]

अ॒ग्निं प्र॑णीयो॒पस॑मा॒धाय॑। तम॒भित॑ ए॒ता अ॒बीष्ट॑का॒ उप॑दधाति।
अ॒ग्नि॒हो॒त्रे दर्श॑पूर्णमा॒सयोः॑। प॒शुब॒न्धे चा॑तुर्मा॒स्येषु॑। अथो॑

आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः
स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना
वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं
चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इम-
मारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ
सङ्स्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः।
सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्यां ह्यग्निश्चीयते।
प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान्
भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत्
पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान्
भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति।
य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्।
भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरंश्चिन्वीत।
वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो

यशं॑स्कामः। ब्रह्म॑वर्च॒सका॑मः स्वर्ग॑का॒मश्चि॑न्वीत। ए॒ताव॑द्वा
वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्। याव॑दे॒वास्ति॑। तदव॑रुन्धे। तस्यै॒तद्वृ॑तम्।
वर्ष॑ति न धा॑वेत्॥११२॥

अमृ॑तं वा आपः॑। अ॒मृ॒त॒स्यान॑न्तरित्यै। नाप्सु मूत्र॑पु॒रीषं॑
कुर्या॑त्। न निष्ठी॑वेत्। न वि॒वस॑नः स्नायात्। गुह्यो॑ वा
ए॒षोऽग्निः॑। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑तिदाहाय। न पु॑ष्कर॒पर्णा॒नि हि॑रण्यं
वाऽधि॑तिष्ठेत्। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑भ्यारोहाय। न कूर्म॑स्याश्री॒यात्।
नोद॑कस्या॒घातु॑कान्येन॑मोद॒कानि॑ भवन्ति। अ॒घातु॑का॒ आपः॑।
य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते। य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥११३॥——[२६]

इ॒मानु॑कं भु॒वना॑ सीषधेम। इन्द्र॑श्च वि॒श्वे च॑ दे॒वाः। य॒ज्ञं
च॑ नस्त॒न्वं च॑ प्र॒जां च॑। आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ स॒ह सी॑षधातु।
आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ सग॑णो म॒रुद्भिः॑। अ॒स्माकं॑ भू॒त्ववि॑ता
त॒नूना॑म्। आ॒प्लव॑स्व प्र॒प्लव॑स्व। आ॒ण्डीभ॑वज॒ मा मु॑हुः।
सु॒खादी॑न्दुःखनि॒धना॑म्। प्र॒तिमु॑ञ्चस्व॒ स्वां पु॑रम्॥११४॥

मरी॑चयः स्वाय॑म्भु॒वाः। ये श॑री॒राण्य॑कल्पयन्। ते ते॑ दे॒हं
क॑ल्पयन्तु। मा च॑ ते॒ ख्या॑स्म ती॒रिष॑त्। उत्तिष्ठ॑त् मा स्व॑प्त।
अ॒ग्निमि॑च्छ॒ध्वं भा॑र॒ताः। राज्ञः॑ सोम॑स्य तृ॒प्तासः॑। सूर्ये॑ण
स॒युजो॑षसः। युवा॑ सु॒वासाः॑। अ॒ष्टाच॑क्रा॒ नव॑द्वारा॥११५॥

दे॒वानां॑ पू॒रयो॑ध्या। तस्या॑ हिर॒ण्मयः॑ को॒शः। स्व॒र्गो लो॒को
ज्योति॑षाऽऽवृ॒तः। यो वै तां॑ ब्रह्म॑णो वे॒द। अ॒मृते॑नाऽऽवृ॒तां
पु॒रीम्। तस्मै॑ ब्रह्म॑ च॒ ब्रह्मा॑ च। आ॒युः की॒र्तिं प्र॒जां द॑दुः।

विभ्राजमानाः हरिणीम्। यशसां सम्परीवृताम्। पुरः
हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपुराजिता। पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी।
इह चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी
मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते।
अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतांसः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च ये
विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः। अस्मा-
ल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेतु वीतु वि च
सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तु-
भिर्व्यक्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये
च कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः।
रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः। उभयान्
पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः॥११९॥

अदो यद्वह्म विलबम्। पितृणां च यमस्य च।
वरुणस्याश्विनोरग्नेः। मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे
अस्तु। स ह्येवास्मि सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो
धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽऽहितः॥१२०॥_____ [२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निर्ऋतिः हथः। परिबाधः

श्वेतकुक्षम्। निजङ्घ॑ शबलोदरम्। स॒ तान् वा॒च्याय॑या
स॒ह। अ॒ग्ने नाश॑य स॒न्दृशः॑। ई॒र्ष्या॒सूये॑ बु॒भुक्षाम्। म॒न्युं
कृ॒त्यां च॑ दी॒धिरे। रथे॑न कि॒शुका॑व॒ता। अ॒ग्ने नाश॑य
स॒न्दृशः॑॥१२१॥_____ [२८]

प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॑त्राय॒ मी॒ढुषै॑। स नो॑
य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वचः॑ प॒र्जन्या॑य स्व॒राजै॑। हृ॒दो
अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तद्यु॑योत। म॒योभू॑र्वतो॒ विश्व॑कृ॒ष्टयः॑ स॒न्त्वस्मे॑।
सु॒पिप्प॒ला ओष॑धीर्दे॒वगो॑पाः। यो गर्भ॑मोष॒धीनाम्। गवा॑
कृ॒णोत्य॑र्व॒ताम्। प॒र्जन्यः॑ पुरु॒षीणा॑म्॥१२२॥_____ [२९]

पुन॑र्मा॒मैत्वि॒न्द्रिय॑म्। पुन॒रायुः॑ पुन॒र्भगः॑। पुन॒र्ब्राह्म॑णमैतु
मा। पुन॒र्द्रवि॑णमैतु मा। यन्मे॒ऽद्य रे॑तः पृथि॒वीम॑स्कान्।
यदोष॑धीर॒प्यसं॑र॒द्यदा॑पः। इ॒दं तत्पुन॑राद॒दे। दी॒र्घायु॑त्वाय॒
वर्च॑से। यन्मे॒ रेतः॑ प्रसि॑च्यते। यन्म॒ आज॑ायते पुनः॑। तेन॑
मा॒ममृ॑तं कुरु। तेन॑ सु॒प्रज॑सं कुरु॥१२३॥_____ [३०]

अ॒द्ध्यस्ति॑रो॒ऽधाऽजा॑यत। तव॑ वैश्रव॒णः स॑दा। तिरो॑ऽधेहि
स॒प॒त्नान्नः॑। ये अपो॑ऽश्र॒न्ति के॑चन। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वै॑श्रव॒णः।
रथ॑ सह॒स्रव॑न्धुरम्। पुरु॒श्चक्र॑ सह॒स्राश्व॑म्। आ॒स्था॒याया॑हि
नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑। धनं॑ गा॒वो ह॑स्ति
हि॒र॒ण्यम॑श्वान्॥१२४॥

अ॒साम॑ सु॒मतौ॑ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रियं॑ बिभ्र॒तोऽन्न॑मुखीं

वि॒राज॑म्। सु॒द॒र्श॑ने च॒ क्रौ॒ञ्चे च॑। मै॒ना॒गे च॑ म॒हागि॑रौ।
श॒त॒द्वा॒द्वार॑ग॒म॒न्ता। स॒ह्य॑ न॒गरं॑ तव॑। इति॑ मन्त्राः।
क॒ल्पो॑ऽत ऊ॒र्ध्वम्। यदि॑ ब॒लिः॑ ह॒रेत्। हि॒र॒ण्य॒ना॒भये॑
वि॒तु॒दये॑ कौ॒बे॒राया॑यं ब॒लिः॥१२५॥

सर्व॑भू॒ताधि॑प॒तये॑ न॒म इति॑। अथ॑ ब॒लिः॑ ह॒त्वोप॑तिष्ठे॒त।
क्ष॒त्रं क्ष॒त्रं वै॑श्र॒वणः॑। ब्रा॒ह्मणा॑ व॒युः॑ स्मः। न॒मस्ते॑
अ॒स्तु मा मा॑ हि॒ंसीः। अ॒स्मात्प्र॑वि॒श्यान्न॑म॒द्धीति॑। अथ॑
तम॑ग्नि॒माद॑धी॒त। यस्मि॑न्ने॒तत्कर्म॑ प्र॒यु॒ञ्जीत॑। ति॒रोऽधा॑ भूः।
ति॒रोऽधा॑ भुवः॥१२६॥

ति॒रोऽधाः॑ स्वः। ति॒रोऽधा॑ भूर्भुवः॑ स्वः। सर्वे॑षां
लो॒का॒ना॒माधि॑प॒त्ये॑ सी॒देति॑। अथ॑ तम॑ग्नि॒मिन्धी॑त।
यस्मि॑न्ने॒तत्कर्म॑ प्र॒यु॒ञ्जीत॑। ति॒रोऽधा॑ भूः स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॑
भुवः॑ स्वाहा॑। ति॒रोऽधाः॑ स्वः स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॑ भूर्भुवः॑ स्वः
स्वाहा॑। यस्मि॑न्न॒स्य का॒ले सर्वा॑ आ॒हुती॑र्हुता भवे॒युः॥१२७॥

अपि॑ ब्रा॒ह्मण॑मु॒खीनाः॑। तस्मि॑न्न॒हः का॒ले प्र॒यु॒ञ्जीत॑। परः॑
सु॒प्तज॑ना॒द्वेपि॑। मा॒स्म प्र॑मा॒द्यन्त॑मा॒ध्याप॑येत्। सर्वा॑र्थाः
सि॒द्ध्यन्ते॑। य ए॒वं वे॒द। क्षु॒ध्यन्नि॑द॒मजा॑न॒ताम्। सर्वा॑र्था
न॑ सि॒द्ध्यन्ते॑। यस्ते॑ वि॒घातु॑को भ्रा॒ता। म॒मा॒न्तर्हृ॑दये॒
श्रि॒तः॥१२८॥

तस्मा॑ इ॒मम॑ग्र॒पिण्डं॑ जु॒होमि॑। स मे॑ऽर्था॒न्मा वि॑व॒धीत्। मयि॑
स्वाहा॑। रा॒जा॒धि॒रा॒जाय॑ प्रस॒ह्यसा॒हिने॑। नमो॑ व॒यं वै॑श्र॒वणा॑य॒

कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो
वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः।
केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठां शतधा
हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु।
दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम
सन्दृशि॥१२९॥_____ [३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः
समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी।
चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्त्विन्द्रियमि-
त्येतेनानुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥
असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये।
चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति
व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्ये-
ऽधीयीन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वै जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं संस्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा
नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकैति भूमिम्। एवमपवर्गे।
धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्।
यथाशक्ति वा। एवस्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत।
तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥— [३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।

स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
 स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
 स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥
 ॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

